

MIKOŁAJ TARKOWSKI

Uniwersytet Pomorski w Słupsku, Polska

Pomeranian University in Słupsk, Poland

e-mail: mikolaj.tarkowski@upsl.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1985-915X>

Koncepcja, geneza i normatywne uwarunkowania organizacji adwokatury w Bułgarii – druga połowa XIX i pierwsze lata XX wieku (do 1914 r.)

The concept, genesis, and normative conditions of the organisation
of the Bar in Bulgaria: The second half of the nineteenth century
and the early years of the twentieth century (up to 1914)

The development of the Bulgarian bar was inextricably linked to the establishment of the Principality of Bulgaria following the Treaty of Berlin (1878), which concluded the Russo-Turkish War. This period marked a transition from Ottoman structures to a modern national legal framework. This study aims to identify the formative stages of the legal profession in Bulgaria, encompassing the most important ideological factors that shaped its beginnings in the country, and to establish the key legal acts that provided the foundations of the profession's activity. It employs a historical-legal analysis, centred on the concept of legal transplantation, examining how Russian judicial models were adapted to the socio-political realities of the newly formed Bulgarian state. The study finds that the Bulgarian judicial system was modelled primarily on the 1864 judicial reforms of Tsar Alexander II. Significant progress occurred with the 1880 regulations on legal representation and the landmark legislation of November 1888, which formally institutionalised the roles of advocates and advocates' assistants. The emergence of bar councils, though initially limited in scope, is identified as a crucial manifestation of modernisation. These institutions laid the groundwork for professional self-governance and the alignment of the Bulgarian legal system with European standards.

Keywords: Principality of Bulgaria, Bulgarian Bar, advocates, judicial system

Wstęp

Celem artykułu jest udowodnienie tezy, że w latach 1878–1914 rozwój adwokatury w Bułgarii, mimo pewnych liberalnych tendencji przyjętych w ustroju państwowym i sądowym w tym czasie, nie przeszedł ewolucji, której wynikiem byłoby utworzenie i funkcjonowanie w pełni niezależnej i samorządnej adwokatury. Przyczyną tego było przede wszystkim oddziaływanie czynników politycznych pochodzących z samodzielnego Cesarstwa Rosyjskiego. Analiza tych zagadnień została oparta na źródłach, w szczególności archiwalnych, zdeponowanych w Archiwum Państwowym w Sofii oraz drukowanych – publikowanych w epoce czy też współcześnie, obejmujących głównie akty prawne regulujące status prawny adwokatury bułgarskiej. Dopełnieniem rozważań w tym obszarze są monografie naukowe, zarówno o charakterze historycznym, jak i prawnym, w tym: Tadeusza Wasilewskiego, Petko Dobczewa oraz Dmitrija Tokuszewa¹.

1. Koncepcja polityczno-konstytucyjna

Geneza nowoczesnego ustroju adwokatury w Bułgarii łączyła się z powstaniem w 1878 r., w wyniku postanowień traktatu w San Stefano i kongresu berlińskiego, Księstwa Bułgarskiego². Aby zrozumieć wpływ Imperium Rosyjskiego na tę część

¹ Tadeusz Wasilewski, *Historia Bułgarii* (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988); Petko Dobczew, *Byłgarskata adwokatura 1878–2000* (Sibi, 2003); Petko Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni aktowe 1878–2000. Normatiwna uredba 1878–2000* (Sibi, 2004); Petko Dobczew, *The Sofia Bar Association 1878–2005* (Sibi, 2005); Dymityr Tokuszew, *Istorija na nowobylgarskata dyrżawa i prawo 1878–1944 g.* (Sibi, 2008).

² Traktat podpisany w San Stefano 19 lutego 1878 r. zakończył wojnę rosyjsko-turecką (1877–1878). W wyniku jego postanowień zostało utworzone Księstwo Bułgarskie, a dodatkowo usankcjonowano niezależność Serbii, Rumunii i Czarnogóry. Imperium Osmańskie nie miało możliwości utrzymywania wojsk w Bułgarii. Natomiast do czasu utworzenia policji bezpieczeństwo na tym terytorium miała zapewniać armia rosyjska. Ustalenia ze San Stefano stały się przedmiotem protestów mniejszości narodowych kwestionujących układ granic (Serbowie, Albańczycy, Grecy i Turcy). Do rewizji doszło jednak z powodu protestu Niemiec i Austrii, które opowiadały się za zwołaniem kongresu międzynarodowego, na którym miano zatwierdzić warunki pokoju rosyjsko-tureckiego. Kongres pod przewodnictwem kanclerza niemieckiego Otto von Bismarcka zakończył się 13 sierpnia 1878 r. wprowadzeniem zmian do traktatu z San Stefano. Największą rewizję przeprowadzono w zakresie postanowień dotyczących Bułgarii, z części ziem której utworzono autonomiczną prowincję turecką, zarządzaną przez chrześcijańskiego gubernatora – Rumelię Wschodnią. Ustalono zarazem okres przebywania na ziemiach bułgarskich wojsk rosyjskich, wynoszący do 10 miesięcy. Rumelia Wschodnia, po wybuchu niezadowolenia ludności bułgarskiej, 14 kwietnia 1879 r. uzyskala kompromisowy Statut Organiczny. W świetle jego przepisów w imieniu sultana władzę sprawował generał-gubernator, którego w sprawowaniu funkcji wspierała Rada Przyboczna. W tej prowincji kompetencje prawodawcze należały do Zgromadzenia. Status prawny Rumelii Wschodniej zmienił

Półwyspu Bałkańskiego, a także na kształtujący się tam ustrój państwowy i organizujące się w jego ramach sądownictwo³, trzeba wspomnieć o powołaniu tymczasowej administracji rosyjskiej na obszarze Bułgarii. Misji tej podjął się działacz polityczny, związany z wprowadzeniem reform państwowych drugiej połowy XIX wieku, w tym włościańskiej, jak również represji popowstaniowych w Królestwie Polskim, członek tamtejszego Komitetu Urządzącego, książe Władimir Czerkasski⁴. Ten dygnitarz w trakcie wojny rosyjsko-tureckiej, urzędując w Tyrnowie, tworzył na terenach zajętych i okupowanych po wojskach tureckich ustrój guberni⁵, na czele których jako gubernatorzy nominowani byli rosyjscy oficerowie, zaś wicegubernatorami byli Bułgarzy. Gdy konflikt zbrojny zbliżał się do końca, terytorium objęte władztwem tymczasowej administracji rosyjskiej było podzielone na osiem guberni, te zaś na pięćdziesiąt sześć okręgów (*kaza*), którymi kierowali naczelnicy okręgowi⁶.

Wraz z powstaniem Księstwa Bułgarskiego zaczął rozwijać się jego system konstytucyjny. Zgodnie z postanowieniami układu berlińskiego jednym z obowiązków nałożonych na administrację rosyjską było zwołanie Zgromadzenia Ustawodaw-

się na mocy układu bułgarsko-osmańskiego z 20 stycznia 1886 r., na mocy którego książe Księstwa Bułgarskiego został generał-gubernatorem tego regionu, zaś jej administracja miała być zunifikowana z bułgarską. Po ogłoszeniu niepodległości i proklamowaniu Carstwa Bułgarskiego 22 września 1908 r. Rumelia Wschodnia została włączona w granice Bułgarii. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, 177–179, 182–183, 197 i 225; Dariusz Faszczka, *Wojna serbsko-bułgarska 1885 roku. Studium polityczno-wojskowe* (Wydawnictwo Napoleon V, 2018), 9.

³ Egon Corti, *Alexander von Battenberg* (Cassel and Company, 1954), 31.

⁴ Edward Thaden, *Russia's Western borderlands, 1710–1879* (Princeton University Press, 1984), 161; Andrzej Chwalba, *Polacy w służbie Moskali* (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999), 30; Patrycja Gąsiorowska, „Echa represji wobec klasztorów w Królestwie Polskim na łamach krakowskiego Czasu po upadku powstania styczniowego”, *Roczniki Teologiczne* 68, z. 4 (2021): 103, <https://doi.org/10.18290/rt21684-3>; Stanisław Wiech, *Iosif Hurko (1828–1901). Studium przypadku imperiologii stosowanej* (Instytut Historii PAN, 2024), 581.

⁵ Oleg Ajrapietow, „Russko-tureckaja wojna 1877–1878 godow”, w: *Istorija wniesznej polityki Rossijskoj impierii 1801–1914*, red. Oleg Ajrapietow, t. 3 (Kuczkowo Pole, 2018), 413.

⁶ Władimir Czerkasski pod koniec 1877 r. rozpoczął także prace nad projektami regulującymi ustrój władz centralnych Księstwa. Zaproponował, aby utworzyć Radę Administracyjną oraz urząd komisarza cesarskiego, pełniącego funkcje wojskowe i cywilne, który by jej przewodniczył. Niedługo później, w lutym 1878 r., Czerkasski zmarł. 20 maja tego samego roku, po przybyciu do Płowdiw, stanowisko komisarza objął książe Aleksander Dondukow-Korsakow. Rada Administracyjna podzielona była na siedem wydziałów: spraw wewnętrznych, finansów, sprawiedliwości, oświaty, spraw wojskowych, poczt, telegrafu, komunikacji oraz robót publicznych. Po podpisaniu układu berlińskiego, z inicjatywy przedstawiciela ruchu młodobułgarskiego Marina Drinowa, Dondukow-Korsakow zdecydował, że siedzibą władz centralnych będzie Sofia. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, 180–181; Stanisław Bojanow, „Wriemiennoje rossijskoje prawlenije w Bołgarii w 1877–1878 gg.: sta nije bołgarskoj administracji”, *Wiestnik Brjanskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta* 3 (2022): 40, <https://doi.org/10.22281/2413-9912-2020-04-03-31-44>; Dariusz Faszczka, „Activities of the Russian provisional administration during the occupation of northern Bulgaria in 1877–1879”, *Przegląd Nauk Historycznych* 2 (2023): 148, <https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.02.05>.

czego, pełniącego rolę konstytuanty. Posiedzenia tego organu zwoływano na sesje, mające miejsce od lutego do kwietnia 1879 r. w Tyrnowie⁷. Projekt konstytucji, pod tymczasową nazwą Statut Organiczny, powstał w kancelarii komisarza cesarskiego, księcia Aleksandra Dondukowa-Korsakowa⁸. W pracach nad jego redagowaniem duży udział miał radca ministra sprawiedliwości – Siergiej Łukjanow⁹. W Zgromadzeniu Ustawodawczym starły się dwie frakcje. Pierwsza, zwana frakcją „starych”, o poglądach konserwatywnych i narodowych, optowała za dwuizbowym modelem parlamentu i reprezentowana była m.in. przez bułgarskich prawników i publicystów, takich jak: Marko Bałabanow i Konstantin Pomjanow. Druga zaś, liberalna, postulująca potrzebę działania monokameralnego organu władzy ustawodawczej oraz szerokie prawa wyborcze, nazywana była frakcją „młodych”, na czele z późniejszym premierem Petko Karawelowem oraz poetą, etnografem, a potem ministrem kultury Petko Sławejkowem¹⁰.

Uchwalenie Konstytucji Księstwa Bułgarskiego 16 kwietnia 1879 r. było przejawem zwycięstwa frakcji liberalnej, ale jej przewaga nad stronnictwem konserwatywnym trwała do czasu śmierci, w marcu 1881 r., Aleksandra II, który jawił się jako gwarant jej postanowień. Pełna realizacja norm ustawy zasadniczej napotykała w kolejnych latach na wiele trudności, łącznie z tymczasowym zawieszaniem obowiązywania jej przepisów¹¹.

⁷ Skład Zgromadzenia Ustawodawczego tworzyło 231 delegatów, wyłącznie narodowości bułgarskiej, z czego 87 pochodziło z wyborów. Pozostali zajmowali stanowiska urzędnicze, sprawowali funkcje duchowne, a także byli wyznaczeni przez komisarza cesarskiego. Janusz Karp i Marian Grzybowski, *System konstytucyjny Bułgarii* (Wydawnictwo Sejmowe, 2002), 5.

⁸ Książę Aleksander Dondukow-Korsakow, w latach 1869–1877 generał-gubernator kijowski, brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej (1877–1878), głosił panslawistyczne poglądy i miał ambicje, by zostać koronowany na księcia bułgarskiego. Wysokie aspiracje polityczne próbował spełnić, gdy Aleksander II realizował plan stworzenia z Księstwa Bułgarskiego w pełni podległej mu prowincji rosyjskiej. W takich warunkach, wykonując instrukcje płynące z Sankt-Petersburga, książę Dondukow-Korsakow przygotowywał plan działania, nie stawiając sobie za cel funkcjonalności i adekwatności wprowadzanych miejscowo rozwiązań administracyjnych i prawnych, ale kierując się celami politycznymi i lojalnością wobec rosyjskiego cesarza. Corti, *Alexander von Battenberg*, 32–33; Daniel Beauvois, *Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914* (Wydawnictwo UMCS, 2016), 466; Jacek Legieć i Krzysztof Latawiec, *Prawobrzeżna Ukraina. Czasy Annienkowa i Bezaka (1864–1868)* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2018), 52.

⁹ Natalia Łuczynina, „K 140-letju Tyrnowskiej konstytucji w Bułgarii”, *Wiestnik Twerskago gosudarstwiennogo uniwersiteta* 2 (2019): 138.

¹⁰ Karp i Grzybowski, *System konstytucyjny Bułgarii*, 6; Bartłomiej Rusin, „Prace Konstantina Stoilowa w Zgromadzeniu Ustawodawczym Księstwa Bułgarii (10 lutego–16 kwietnia 1879 roku)”, *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ* 4 (2018): 107 i 110, <https://doi.org/10.26361/ZNTDSP.09.2018.23.0>.

¹¹ W następnych latach przyjmowano kolejne rewizje Konstytucji tyrnowskiej z 1879 r. Dążono do ograniczania kompetencji Zgromadzenia Narodowego oraz modyfikacji prawa wyborczego, w tym zmniejszenia stopnia jego demokratyzacji. Efektem tych działań było utworzenie Rady

Konstytucja tyrnowska obok wielu nowych instytucji ustrojowych¹² przewidywała działanie systemu wymiaru sprawiedliwości. Na bazie norm konstytucyjnych przyjęto zasadę rozdzielania władzy sądowniczej od administracji. Zgodnie z tą doktryną ten rodzaj władzy w całości należał do instytucji sądowych, działających w imieniu księcia¹³. Relacje głowy państwa z organami sądowymi były określone w odrębnych, powstających z czasem regulacjach – zawartych głównie w ustawie

Państwa w czerwcu 1881 r. Zmiany te popierał rządzący Rosją, od marca tego samego roku, cesarz Aleksander III. Rozpoczęty w Bułgarii „reżim pełnomocnictw”, trwający do 1883 r., oznaczał autokratyczny okres rządów Aleksandra Battenberga. Z kolei na początku XX wieku, w okresie Carstwa Bułgarskiego, car Ferdynand I Koburg popierał kolejne nowelizacje Konstytucji tyrnowskiej, które doprowadziły do wzmocnienia jego pozycji względem Zgromadzenia Narodowego. Był on jednocześnie głową państwa i szefem rządu. Zgromadzenie Narodowe miało wtedy wyłącznie podstawowe funkcje: prawodawcze, kontrolne i elekcyjne (wybór cara). Nie mogło jednak przeciwstawić się woli panującej monarchy. Konstytucja tyrnowska, mimo wielokrotnych poprawek, obowiązywała do 1947 r. Jerzy Tomaszewski, „Tradycja a polityka wewnętrzna Bułgarii (XIX–XX w.)”, *Przegląd Historyczny* 2 (1993): 194; Krzysztof Popek, „Ferdynand I Koburg w oczach prześmiewców. Uwagi na temat bułgarskiej satyry politycznej przełomu XIX i XX wieku”, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 2 (2015): 8, <https://doi.org/10.12775/SDR.2015.2.01>; Karp i Grzybowski, *System konstytucyjny Bułgarii*, 11.

¹² W świetle postanowień ustawy zasadniczej z 1879 r. Księstwo Bułgarskie było konstytucyjną monarchią dziedziczną. Głową tego państwa był książę, do którego należało naczelne dowództwo nad siłami zbrojnymi, władza wykonawcza i prawo rozwiązywania jednoizbowego parlamentu w postaci Zgromadzenia Narodowego oraz zatwierdzania przyjętych przez ten organ ustaw. Zgromadzenie Narodowe mogło obradować w dwóch trybach – jako zwyczajne lub wielkie – pełniło władzę ustawodawczą, z jednoczesnym wykonywaniem funkcji kontrolnych wobec rządu. Do jego uprawnień należało wybieranie nowego księcia, rewizja konstytucji oraz zatwierdzanie zmian w zakresie nabywania lub odrywania terytoriów należących do Księstwa. 17 kwietnia 1879 r. Wielkie Zgromadzenie Narodowe wybrało monarchę – Aleksandra Battenberga. Jego ojcem był książę Aleksander von Hessen-Darmstadt. 28 października 1851 r. późniejszy władca Bułgarii zawarł morganatyczny związek małżeński z Julią Hauke, damą dworu, obracającą się w kręgach przyszłej cesarzowej – Marii Aleksandrowny, żony Aleksandra II, której był on bratankiem. W wieku 17 lat wstąpił do armii rosyjskiej. Brał udział w wojnie kaukaskiej, zaś u boku generała Josifa Hurki walczył w wojnie rosyjsko-tureckiej (1877–1878). Zob. Aleksander Borucki, *Aleksander, książę bułgarski, bohater i obrońca wolności: dokładna historia jego życia i działalności, z dodatkiem wiernego obrazu Bułgarii i Bułgarów* (Nakładem Edwarda Feitzingera, [1888]), 25–27; Adolf Koch, *Fürst Alexander von Bulgarien: Mittheilungen aus seinem Leben und seiner Regierung nach persönlichen Erinnerungen* (Bergsträsser, 1887), 20; *Hof- und Staats-Handbuch des Grossherzogtums Hessen. 1879* (Staatsverlag, 1835), 4; Wasilewski, *Historia Bułgarii*, 189; Karp i Grzybowski, *System konstytucyjny Bułgarii*, 6; Ekaterina Michajłowa, „Byłgarskijat konstytucjonalizm”, w: *Prawo i polityka: konstituirane na demokracijata w Centralna i Iztočna Ewropa*, red. Antonij Gylybow (Wydawnictwo Nowobułgarskiego Uniwersytetu, 2011), 35; Dariusz Faszczka, „Podpora tronu? Kwestia lojalności armii bułgarskiej podczas kryzysu państwa 1885–1886”, *Studia Historica Gedenenisa* 12 (2021): 287–288, <https://doi.org/10.4467/23916001HG.21.037.15097>.

¹³ Konstytucja Kniażstwa Bułgarskiego. Konstytucja na Bułgarskoto Kniażestwa (Dyrżawnaja Pieczatnica, 1879), 4 (art. 13); Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 6.

o organizacji sądów z 5 lutego 1883 r.¹⁴, opartej na wzorcu rosyjskim¹⁵, w postaci ustaw sądowych cesarza Aleksandra II z 1864 r.¹⁶ Ponadto według ustawy zasadniczej Księstwo Bułgarskie rządziło się „ściśle” według przepisów prawa, które były wydawane i ogłaszane w prawnie określony sposób¹⁷.

2. Aspekt ustrojowo-sądowy

Normy ustawy o organizacji sądów z 1883 r. utworzyły sądy, złożone z: sędziów pokoju¹⁸, sądów okręgowych, sądów apelacyjnych oraz Najwyższego Sądu Kasacyjnego

¹⁴ Petko Dobczew, „Introduction”, w: Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 19.

¹⁵ We współczesnej bułgarskiej literaturze historycznoprawnej podkreśla się, że rosyjski model sądownictwa był dla nowo formującego się Księstwa Bułgarskiego „obcy”. Georgi Turmurikow, *Istoriya na Jambolskata adwokatura 1878–2018* (Abagar, 2018), 1–2.

¹⁶ Reforma sądowa w Cesarstwie Rosyjskim wpisała się w szerszy ruch modernizacyjny państwa po wojnie krymskiej (1853–1856), obejmujący m.in. reformę włościańską, ziemską, miejską, wojskową, jak również reformę uniwersytetów. Opierała się ona na rozbudowanym pakiecie prawodawczym, złożonym z czterech ukazów Aleksandra II z 20 listopada 1864 r.: ustawy o urządzeniu sądów, ustawy sądowego postępowania karnego, ustawy sądowego postępowania cywilnego oraz ustawy o karach nakładanych przez sędziów pokoju. Jurysdykcja sądowa była podzielona na sprawy mniejszej wagi i sprawy poważniejsze. Rosyjski imperator zgodził się wówczas na funkcjonowanie dwóch rodzajów sądów: ogólnych i pokoju. Pierwszy obejmował: sądy okręgowe, izby sądowe, jako instancję apelacyjną, i Senat Rządzący (Prawitielstwujuszczij senat) w charakterze najwyższego sądu kasacyjnego. Drugi przewidywał: sądy gminne dla ludności wiejskiej i sądy pokoju dla mieszkańców miast oraz zjazdy sędziów pokoju jako instancję apelacyjno-kasacyjną. Nowy ustrój zagwarantował także powołanie, działających na poziomie sądów okręgowych, sądów przysięgłych, rozstrzygających sprawy karne. Na kanwie tej reformy powołano też adwokaturę przysięgłą, mającą cechy samorządnej korporacji zawodowej, z działającymi w jej strukturach radami adwokackimi. Adwokatúra w Rosji składała się z adwokatów przysięgłych. Osoby aspirujące do posad adwokackich wykonywały zadania pomocników adwokatów przysięgłych. W późniejszym czasie umożliwiono także działalność odrębnej grupie – obrońców prywatnych. Artur Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915* (Wydawnictwo UMCS, 1995), 79; Leonid Liaszenko, *Aleksandr II, ili istorija triech odinoczewstw* (Mołoda Gwardija, 2002), 204; Tokuszew, *Istoriya na nowobylgarskata*, 132; Aleksandr Smykalin, *Istoriya sudiebnoj sistemy Rossii* (Zakon i Prawo, 2010), 81–90; Mikołaj Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1918–1939. Studium historyczno-prawne* (Arche, 2014), 45; Dariusz Szpoper, „Rosja po wojnie krymskiej w pierwszej dekadzie rządów Aleksandra II (do 1866 roku)”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 71, z. 1 (2019): 30, <https://doi.org/10.14746/cph.2019.1.1>; Roman Jurkowski, „Udział polskich ziemian z Mińszczyzny w pracach Rady nadzwyczajnej do spraw związanych z potrzebami gospodarki rolnej w Rosji w latach 1902–1903”, *Przegląd Wschodnioeuropejski* 1 (2021): 47, <https://doi.org/10.31648/pw.6460>.

¹⁷ Konstytucja Kniażstwa Bułgarskiego, 7 (art. 43); Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 17.

¹⁸ Zwolennikiem unormowania statusu prawnego sędziów pokoju w tej monarchii był bułgarski polityk, absolwent studiów prawniczych na Uniwersytecie w Moskwie, pracujący w kancelarii księcia Władimira Czerkasskiego, pełniący w 1880 r. urząd ministra sprawiedliwości, Christo Stojan-

go. W kolejnych latach zostały również powołane sądy miejskie (1887), których status został potwierdzony korektami, wprowadzonymi w 1899 r. do tego aktu prawnego. W Bułgarii przyjęto jednocześnie koncepcję, zgodnie z którą sądownictwo specjalne nie było regulowane postanowieniami ustawy o organizacji sądów¹⁹.

Sądy pokoju rozstrzygały sprawy cywilne i karne małej rangi, a zatem o niskiej wartości przedmiotu sporu lub za czyny zagrożone niewielkim wymiarem kary, w składzie jednoosobowym. Z kolei sądy okręgowe składały się z wydziałów karnych i cywilnych, co sprzyjało zwiększeniu stopnia profilowania i profesjonalizacji kadry sędziowskiej. Rozpatrywały one sprawy cywilne i karne większej rangi, w tym o przestępstwa i w procesach cywilnych, w których przedmiot sporu był znacznej wartości. Wszystkie sprawy karne, które dotyczyły przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności powyżej 5 lat, były przy tym badane przez sąd okręgowy z udziałem przysięgłych. W zakresie kognicji tych sądów leżało orzekanie w procesach o przestępstwa polityczne, w których oskarżeni podlegali łagodniejszemu wymiarowi kary. Takie przewody sądowe były prowadzone w przypadku: znieważenia głowy państwa, naruszenia praw wyborczych oraz zakłócania działalności Zgromadzenia Narodowego. Ponadto w wydziałach karnych sądów okręgowych orzekali sędziowie śledczy pełniący funkcje dochodzeniowe²⁰.

W Księstwie Bułgarskim funkcjonowały trzy sądy apelacyjne, mające siedzibę w: Sofii, Płowdiwie i Rusie. Natomiast Najwyższy Sąd Kasacyjny składał się – początkowo – z prezesa i wiceprezesa oraz czterech sędziów. Po 1896 r. gremium to powiększyło się do dziewięciu sędziów – prezesa, dwóch wiceprezesów i sześciu sędziów, którzy orzekali łącznie w trzech izbach – dwóch cywilnych i jednej karnej. Sędziowie w nim zasiadający mieli obowiązek posiadania wyższego wykształcenia prawniczego. Członkowie wszystkich wydziałów tworzyli Zgromadzenie Ogólne Sędziów Najwyższego Sądu Kasacyjnego, które miało uprawnienia sądu dyscyplinarnego dla sędziów w Księstwie Bułgarskim²¹.

now. Michaił Mateew, „Mirowaja justicija w Bołgarii i w Rossii (istorikoprprawowoje issledowanije)”, *Gosudarstwo i Prawo* 1 (2021): 114, <https://doi.org/10.31857/S102694520013233-7>.

¹⁹ Tokuszew, *Istorija na nowobylgarskata*, 133–134.

²⁰ Tokuszew, *Istorija na nowobylgarskata*, 134–135.

²¹ W Księstwie Bułgarskim w systemie sądownictwa, na podstawie norm ustawy o sądownictwie wojskowym z 1879 r. oraz prawa o postępowaniu sądowym cywilnym z 1892 r., przewidziano także działanie sądownictwa specjalnego, to znaczy sądów wojskowych oraz sądów wyznaniowych. Natomiast organami wspierającymi działalność wymiaru sprawiedliwości były prokuratura – funkcjonująca zgodnie z ustawą o organizacji sądów z 1883 r. oraz notariat – utworzony w myśl przepisów ustawy o notariuszach i sędziach pokoju prowadzących sprawy cywilne z 1885 r. Tokuszew, *Istorija na nowobylgarskata*, 136, 139–142.

3. Status prawny bułgarskiej adwokatury w początkowej fazie istnienia

Do czasu wyzwolenia Bułgarii spod władzy Imperium Osmańskiego reprezentacja stron procesowych przez adwokatów opierała się na przepisach ustanowionych 3 listopada 1839 r. – na mocy reskryptu *Hatt-i Sherif* z Gülhane oraz 18 lutego 1856 r. – na podstawie reskryptu *Hatti-i hümayun*. Oba akty prawne sankcjonował sułtan Abdülmecid I²². Rezultatem podjętych reform było ustanowienie 13 stycznia 1876 r. Statutu Adwokackiego, który regulował pozycję prawną przedstawicieli tej profesji, uprawnionych do występowania przez sądami świeckimi (*nizamiye*)²³.

W latach 1878–1880, tj. w okresie rządów komisarza cesarskiego księcia Aleksandra Dondukowa-Korsakowa i na początku panowania Aleksandra Battenberga, wprowadzono przepisy intertemporalne, regulujące różnego rodzaju pełnomocnictwa oraz status prawny reprezentantów stron w procesach sądowych. W tej grupie wymienić należy: Postanowienie komisarza z 2 sierpnia 1878 r., którego normy dawały podstawę prawną nawiązywania pełnomocnictw z przedstawicielami odpowiedzialnymi za składanie w sądach dokumentów będących tytułami prawa własności do określonych nieruchomości; a także ustanowione przez tego komisarza 24 grudnia 1878 r. Tymczasowe zasady ustroju sądów w Bułgarii. Normy tego aktu umożliwiały każdej osobie posiadającej zdolność do czynności prawnych reprezentowanie strony w przewodzie sądowym. Jednocześnie uczestnik sporu mógł zwrócić się do sądu o wyznaczenie pełnomocnika działającego w jej imieniu, a od 23 maja 1880 r. także w sprawach rozstrzyganych przez sądy pokoju. Co ważne, 3 listopada 1880 r. Zgromadzenie Narodowe uchwaliło zmianę jednego z przepisów Tymczasowych zasad ustroju sądów w Bułgarii w taki sposób, że uprawnienie do reprezentowania strony w procesie sądowym mieli również adwokaci. Monarcha potwierdził je ukazem z 7 listopada 1880 r.²⁴ Wówczas po raz pierwszy w bułgarskim prawodawstwie posłużono się terminem „adwokat”²⁵.

²² Normy z obu reskryptów były przejawem modernizowania się systemu państwowego, w tym sądownictwa, na fali reform w czasie *tanzimatu* (reorganizacji), który przypadł na lata 1839–1876 w Imperium Osmańskim. Ruch reformatorski na przestrzeni kilku dekad działalności wprowadził m.in. zasady zabezpieczające prawa poddanych przed sądem, w tym przedstawicieli mniejszości niemuzułmańskich. Stanford J. Shaw, *Studies in Ottoman and Turkish History. Life with the Ottomans* (Michigan University Press, 2011), 185 i 207.

²³ Dobczew, *The Sofia Bar Association*, 13.

²⁴ „Žurnalnoto posta ne na biwshija Imper. Russki komisar w Bylgarija, 2 Awgust 1878 g.,” w: Dobczew, *Bylgarskata adwokatura. Normatiwni*, 7 (pkt 12); Wremieni prawila za ustrojstwoto na sydebnata czast w Bylgarija (Dyrżawnaja Pieczatnica, 1878), 18 (art. 98); „Ustaw za graždanskoto sydoproizwodstwo na mirowite sydii, 23 V 1880,” w: Dobczew, *Bylgarskata adwokatura. Normatiwni*, 19 (art. 13–18).

²⁵ Janko Goczew, *Istorija na plodiwskata adwokatura* (Wisszij Adwokatski Sywet, 2017), 22.

Ważny krok w kierunku nowoczesnego statusu adwokatury został dokonany w Rumelii Wschodniej ze stolicą w Płowdiwie. Co istotne, na jej terytorium nie obowiązywały przepisy sądowe oparte na wzorcach rosyjskich²⁶, lecz zaczęło to ulegać zmianom od 1886 r., po zjednoczeniu tej prowincji z Księstwem Bułgarskim²⁷. Na podstawie Statutu Organicznego tego regionu z 1879 r. ustanowiono, że kto występował przed sądem karnym bądź cywilnym, miał prawo do „reprezentowania przez obrońcę (adwokata)”, który mógł udzielać zastępstwa, za wyjątkiem osobistych odpowiedzi na niektóre pytania. Uzupełniając zakres uprawnień takiego reprezentanta, dodano, że „w obecności strony obrońca nie ma obowiązku stawienia przed sądem z pełnomocnictwem”²⁸.

Szczegółowym aktem prawnym, który uzupełniał postanowienia Statutu Organicznego Rumelii Wschodniej, a jednocześnie regulował status prawny palestry, było Regionalne prawo dla adwokatów (*Oblasten zakon za advokatite*)²⁹. Akt ten został zatwierdzony 28 lutego 1883 r. przez generał-gubernatora tej prowincji, członka Najwyższej Rady Państwa oraz ministra robót publicznych, poczt i telegrafów w Imperium Osmańskim, księcia Aleksandrya Bogoridiego (*Aleko pasza*)³⁰.

W Rumeli Wschodniej na listę adwokatów, prowadzoną przez sądy, mogła zostać wpisana osoba, która ukończyła 21 lat, korzystała z praw publicznych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie lub przestępstwa przeciwko moralności, nie była funkcjonariuszem publicznym, posiadała zdolność do czynności prawnych oraz złożyła egzamin pisemny i ustny przed komisją³¹ działającą przy Dyrekcji Sprawiedliwości³². Lista adwokatów była prowadzona przez autonomiczne władze prowincji. Dyrekcja Sprawiedliwości, dokonując jej aktualizacji, przekazywała ją do wiadomości organom sądowym³³. Regionalne prawo dla adwokatów przewidywało

²⁶ Michail Andreew, *Istorija na bulgarskata buržoazna dyrżawa i prawo (ot oswożedenieto ot osmansko igo – 1878 g. – do welikata oktombrijska socialisticzeska rewoljucija)* (Nauka i Iskustwo 1980), 59.

²⁷ Miłko Palangurski, *Advokatii, upravlenie, polityka (1879–2016). Advokatitie: dyrżawni glawi, regenti, predsedateli na parlamenta, ministyr-predsedateli, ministra, konstitucionni sydii, predsedateli na wyrchowni sydiliszta, glawni prokurori, ombudsmani na republikata* (Fabier, 2016), s. 8.

²⁸ Organiczeskij ustaw na Iztoczna Rumelija (Dyrżawnaja Pieczatnica, 1879), 69 (art. 259).

²⁹ „Oblasten zakon za advokatite ot 28 Fewruar 1883 godina”, w: *Oblasten sbornik ot zakoni w Iztoczna Rumelija*, t. 3 (Izdawa Kanceljarija-ta na General-Gubernator-t, 1883), 66; „Oblasten zakon za advokatite, 28 II 1883”, w: Dobczew, *Bylgarskata adwokatura. Normatiwni*, 32–33.

³⁰ Krzysztof Popek, *Turecka opończa, belgijska peleryna. Obraz państwa bułgarskiego w twórczości satyrycznej przelomu XIX i XX wieku* (Historia Iagellonica, 2016), 26.

³¹ „Oblasten zakon za advokatite ot 28 Fewruar 1883 godina”, 67–68 (art. 3, 6 i 8).

³² Administracja Rumelii Wschodniej była podzielona na Dyrekcje: Spraw Wewnętrznych, Finansów, Oświaty i Wyznań, Sprawiedliwości oraz Robót Publicznych. Anna Mirkowa, *Muslim land, Christian labor. Transforming Ottoman Imperial subjects into Bulgarian national citizens 1878–1939* (Central University Press, 2017), 78.

³³ „Oblasten zakon za advokatite ot 28 Fewruar 1883 godina”, 68 (art. 9).

także odpowiedzialność dyscyplinarną. Sprawy o delikty zawodowe adwokatów były rozpatrywane przez organy wymiaru sprawiedliwości³⁴.

Zgodnie z postanowieniami ustawy o organizacji sądów z 1883 r., której projekt opracował minister sprawiedliwości, a jednocześnie bułgarski adwokat, doktor prawa na Uniwersytecie w Aix-en-Provence we Francji, Dymityr Grekow³⁵, adwokaci nie byli zaliczani do grona urzędników publicznych, w tym sądowych. Jednocześnie członkowie tej profesji prawniczej zostali przypisani do grupy wspierającej funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości³⁶. Do ich zadań należało udzielanie ustnych lub pisemnych porad prawnych osobom, które się do nich zgłosiły, a także sporządzanie i składanie wniosków w imieniu stron oraz reprezentowanie ich przed sądem, wliczając w to prowadzenie obrony w sprawach karnych. Przepisy tego aktu prawnego stanowiły też, że aby zostać adwokatem, należało spełnić określone warunki: ukończyć wyższe studia prawnicze, posiadać obywatelstwo bułgarskie lub być Bułgarem z urodzenia, a także znać język urzędowy – bułgarski. Weryfikację kandydatów na stanowiska adwokackie przeprowadzały komisje egzaminacyjne obradujące w Ministerstwie Sprawiedliwości, złożone z delegatów Rady Stanu, sędziów i prokuratorów³⁷. Jednocześnie normy te przewidywały, u początków istnienia Księstwa Bułgarskiego, formy odpowiedzialności dyscyplinarnej. W celu przeciwdziałania naruszeniu reguł wykonywania tej profesji w styczniu każdego roku wybierany był spośród adwokatów danego okręgu lider (*glawatar*), który był odpowiedzialny za nadzorowanie przestrzegania reguł deontologicznych i za pośrednictwem którego można było kierować do Ministerstwa Sprawiedliwości wnioski w sprawie łamania dyscypliny adwokackiej. Postępowanie dyscyplinarne było przeprowadzane przez sądy okręgowe. Do obowiązków adwokatów należało m.in. przestrzeganie tajemnicy zawodowej, a także należyte prowadzenie spraw swoich mocodawców, z wykluczeniem zachowań „nieprzyzwoitych” i „lekceważących”³⁸.

³⁴ „Oblasten zakon za advokatite ot 28 Fewruar 1883 godina”, 71 (art. 25).

³⁵ Dymityr Grekow pełnił funkcję ministra sprawiedliwości od 23 czerwca 1882 r. do 3 marca 1883 r. Według niego ustawa o organizacji sądów przewidziała zasadę nieusuwalności sędziów. Był on jednocześnie zwolennikiem postulatów, aby sądownictwo, zgodnie rosyjskim wzorcem wyrażonym przez samego cesarza Aleksandra II, w trakcie prac nad reformą sądową, działało nie tylko sprawiedliwie, ale także szybko. Dobczew, *Byłgarskata advokatura. Normatiwni*, 22; Ewgeni Joczew, „175 godini ot roźdenieto na Dymityr Grekow”, *Advokatski Pregled* 12 (2022): 31–32.

³⁶ Joczew, „175 godini ot roźdenieto”, 23.

³⁷ Zakon za ustrojstwoto na sydiliszta, 5 II 1883, Dyrżawen Westnik 1883, nr 16, 131 (art. 181–190); Dobczew, *Byłgarskata advokatura. Normatiwni*, 24.

³⁸ Zakon za ustrojstwoto na sydiliszta, 131 (art. 191–203).

4. Ustawa o adwokatach z 22 listopada 1888 r. i jej późniejsze zmiany

Ustrój adwokatury, rozwijający się w pierwszych latach istnienia Księstwa Bułgarskiego oraz Rumelii Wschodniej, poskutkowało uchwaleniem na forum Zgromadzenia Narodowego 22 listopada 1888 r. oraz zatwierdzeniem 16 grudnia 1888 r. przez Ferdynanda I Koburga ustawy o adwokatach, obowiązującej od 1 stycznia 1889 r. Istotny wkład w przygotowanie projektu tego aktu prawnego wniósł pełniący od 20 sierpnia 1887 r. do 12 grudnia 1888 r. urząd ministra sprawiedliwości w liberalnym gabinecie premiera Stefana Stambułowa Konstanty Stoiłow³⁹. Natomiast kontrasygnatę pod ustawą złożył kolejny minister sprawiedliwości, absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odessie, zastępca prokuratora oraz prezes Sądu Departamentalnego w Płowdiwie – instancja apelacyjna, Dymityr Tonczew⁴⁰.

Zarówno Stoiłow, jak i Tonczew wyjaśniali na forum Zgromadzenia Narodowego – na sesjach 15 i 16 listopada 1888 r. – istotę poszczególnych przepisów ustawy o adwokatach. Dymityr Tonczew, przed objęciem teki ministerialnej pełniący funkcję przewodniczącego Zgromadzenia, tłumaczył zwłaszcza potrzebę wprowadzenia odpowiedzialności dyscyplinarnej, a także różnice między nią a odpowiedzialnością karną⁴¹.

Bułgarski prawodawca, uchwalając ustawę o adwokatach, zapewnił poddanym Księstwa Bułgarskiego prawo do obrony przed sądem. Przepisy tego aktu prawnego zagwarantowały bowiem każdej osobie zdolnej do czynności prawnych dochodzenie i obronę własnych interesów na gruncie procesowym, osobiście lub za pośrednictwem osób uprawnionych do występowania w charakterze „przedstawicieli sądowych”. Prawo do występowania przed sądem w cudzym imieniu mieli wyłącznie adwokaci, za wyjątkiem możliwości reprezentowania interesów strony przez członków rodziny⁴².

Od adwokatów nie wymagano bezwzględnie spełnienia wymogu posiadania wyższego wykształcenia prawniczego. Mogła nim bowiem zostać osoba, która ukoń-

³⁹ „Priloženie 1. Dokład ot ministyra pravosydieto d-r Konstantin Stoilow do knjaz Ferdinand I s molba za razreszenie Zakonoproektyt za adwokatite da byde wnesen w Narodnoto sybranie, Sofija, 9 noembri 1888 g.”, w: *Zakon za adwokatite ot 22 noembri 1888 g.*, red. Iwa Burilkowa (Wisszija Adwokatski Sywet, 2008), 23; Ewgeni Joczew, „D-r Konstantin Stoilow Konstantinow”, w: *Adwokatite – ministyr-predsedateli na Bylgarija (1879–1944)*, red. Ewgeni Joczew (Centr za Obuczenie na advokati Krystju Conczew, 2023), 75.

⁴⁰ Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 42.

⁴¹ Goczew, *Istorija na plodiwskata*, 85.

⁴² *Zakon za adwokatite*, 16 XII 1888, Dyrżawen Westnik 1888, nr 140, 1 (art. 1–3); „Zakon za adwokatite, 16 XII 1888”, w: *Sbornik na dejstwujušzite sydebni zakoni w Carstwoto (1878–1918)* (Dyrżawnaja Pieczatnica, 1918), 143 (art. 1–3); Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 143.

czyła szkołę średnią, a nawet posiadająca wykształcenie podstawowe, pod warunkiem że zdała odpowiedni egzamin państwowy⁴³. Z konieczności przystępowania do niego zwolnieni byli kandydaci, którzy posiadali świadectwo ukończenia wyższych studiów prawniczych, a także pełnili dotychczas urząd ministra, sędziego, prokuratora lub jego zastępcy, ewentualnie wykonywali zawód adwokata lub sędziego przez okres czterech lat poprzedzających dzień 1 stycznia 1889 r. Dodatkowo omawiane przepisy przewidywały działalność pomocników adwokatów, których można było określić mianem aplikantów adwokackich. Co do zasady, przez okres trzech lat mogli oni występować wyłącznie przed sędziami pokoju, następnie mieli możliwość przystąpienia do egzaminu adwokackiego. Wyjątek stanowiły sprawy prowadzone na poziomie sądów okręgowych, do których dopuszczeni zostali pomocnicy adwokatów, ale tylko w przypadku, gdy rozpatrywały one sprawy wniesione przez organy sądownictwa pokojowego⁴⁴.

Warto także wspomnieć, że przykładowo w 1901 r. w Księstwie Bułgarskim było 776 adwokatów (w tym 246 z dyplomem fakultetu prawa), a także 225 pomocników adwokatów. W 1910 r. sytuacja uległa pewnej poprawie, gdyż tytuł adwokata posiadało 959 osób (w tym 584 mogące poświadczyć ukończenie studiów prawniczych), a 183 osoby były pomocnikami adwokatów⁴⁵.

Od 1888 r. organizacja palestry wymagała, aby pomocnicy adwokatów byli przypisani do jednego z sędziów pokoju działających w Księstwie Bułgarskim. Nie byli oni tym samym uważani za adwokatów, nie brali udziału w wyborach do rady adwokackiej ani nie mogli stać się jej członkami. Natomiast adwokaci funkcjonowali w poszczególnych okręgach sądów okręgowych. Wybierali oni jednocześnie siedzibę – miejscowość położoną w okręgu, do którego byli przydzieleni. Wniosek o wpis na listę adwokatów składali do właściwego miejscowo sądu okręgowego, który po weryfikacji kwalifikacji zawodowych mógł wydać postanowienie, po którym następowało złożenie przez kandydata przysięgi, z uwzględnieniem formuł właściwych dla danego wyznania. Lista adwokatów była publiczna. Ogłaszano ją w publikatorach urzędowych Ministerstwa Sprawiedliwości oraz udostępniano w sądach i zakładach karnych. Adwokaci mogli wykonywać czynności zawodowe na terytorium całego Księstwa Bułgarskiego, a następnie Carstwa, przed wszystkimi sądami, nie tylko przed sądem, do którego okręgu byli przypisani⁴⁶.

O ile procedura wpisu na listę adwokatów nie wchodziła w zakres kompetencji organów adwokackich, o tyle rozstrzyganie spraw dyscyplinarnych członków tej

⁴³ Tokuszew, *Istorija na nowobyłgarskata*, 145.

⁴⁴ Zakon za adwokatite, 16 XII 1888, 1 (art. 4–6); Tokuszew, *Istorija na nowobyłgarskata*, 146.

⁴⁵ Ewgeni Joczew, „Adwokaturata w Bułgarija w naczałoto na XX vek”, *Adwokatski Pregled* 9 (2020): 8.

⁴⁶ Zakon za adwokatite, 16 XII 1888, 1–2 (art. 6, 8, 9 i 12–13); Dobczew, *Byłgarskata adwokaturata. Normatiwni*, 44; Tokuszew, *Istorija na nowobyłgarskata*, 146.

profesji zbliżało się do rozwiązań samorządnie działającej korporacji zawodowej. W myśl przepisów ustawy o adwokatach z 1888 r. delikty dyscyplinarne były rozpatrywane przez sądy okręgowe, ale w przypadku, gdy w danym okręgu działało co najmniej siedmiu adwokatów i wyrazili oni taką wolę większością trzech czwartych, sprawa tego typu mogła być przeniesiona do kognicji właściwej rady adwokackiej. Niezależnie, czy postępowanie dyscyplinarne toczyło się przed ogólnym zebraniem sędziów sądu okręgowego, czy na forum miejscowej rady adwokackiej, mogło się ono zakończyć wymierzeniem obwinionemu jednego z rodzajów kary: upomnienia, nagany lub skreślenia z listy adwokatów na czas nie dłuższy niż sześć miesięcy⁴⁷.

Należy zatem podkreślić, że na gruncie prawnym rady adwokackie były powoływane wyłącznie zgodnie z zasadą fakultatywności⁴⁸, ale w praktyce koncepcja ta została zrealizowana dopiero pod koniec XIX wieku. Pierwsze w historii Bułgarii rady adwokackie⁴⁹, mające ograniczony stopień samorządności i mało rozbudowane kompetencje, m.in. w obszarze rozstrzygania o odpowiedzialności dyscyplinarnej, powstały 24 września 1897 r. w Płowdiwie oraz 11 października tego samego roku w Sofii⁵⁰. Co znaczące, Regulamin Rady Adwokackiej w Sofii został zatwierdzony przez organy polityczne państwa – księcia Ferdynanda I Koburga – 12 lutego 1899 r. na podstawie protokołu ministra sprawiedliwości Petara Paszewa, podpisanego 10 lutego tego samego roku⁵¹.

Rady adwokackie liczyły od pięciu do siedmiu adwokatów. Wchodzący w jej skład członkowie wybierali spośród siebie przewodniczącego. Ponadto raz do roku w siedzibie sądu okręgowego – w celu wysłuchania sprawozdania przygotowanego przez radę adwokacką – odbywało się walne zgromadzenie adwokatów danego okręgu. Podjęcie ważnej uchwały było możliwe w przypadku spełnienia wymogu obecności co najmniej połowy uprawnionych do udziału w nim członków⁵².

Normy tego aktu prawnego regulowały też kwestie honorarium za czynności podejmowane przez adwokatów. Jego wysokość zależała od postanowień umowy

⁴⁷ Zakon za adwokatite, 16 XII 1888, 3–4 (art. 32 i 38).

⁴⁸ Zakon za adwokatite, 16 XII 1888, 3 (art. 31).

⁴⁹ Na czele rad adwokackich w Bułgarii stali przewodniczący. Przykładowo, przewodniczącymi Rady Adwokackiej w Sofii byli: Dymityr Grekow (1897–1899), Stojan Danew (1899–1908), Aleksander Radew (1908–1909), Petar Paszew (1909–1911 i 1911–1914). Zob. Archiwum Państwowe w Sofii (Dyrżawen Archiw – Sofija), F. 1388K, inv. no 1, unit. no 3, rkps., Posta nie, dat. Sofia, [20] VII 1899 r. *Sofijski advokatski sywet. Otczeti i posta nija wyw wryzka s dejnostta na II-ro obiknoweno obszto sybranie na 13 mart 1899 god: 7 III 1899 – 27 XI 1899 god*, 13; Dobczew, *The Sofia Bar Association*, 63–65.

⁵⁰ „125 godini Sofijska advokatska kolegija”, *Advokatski Pregled* 12 (2022): 3; Anna Abramowa, „150 godini ot rođeneto na advokat Nedko Kableszkow”, *Advokatski Pregled* 9 (2017): 3.

⁵¹ *Pravilnik na Sofijskija advokatski sywet*, 10 II 1899, Dyrżawen Westnik 1899, nr 47, 1.

⁵² *Pravilnik na Sofijskija*, 4 (art. 39–41).

z klientem, a wysokość stawki wynagrodzenia w razie potrzeby mogła być określana zgodnie ze specjalną tabelą⁵³.

Tym, a także innym zagadnieniom statusu prawnego adwokatów w Bułgarii poświęcone były zmiany zachodzące w następnych latach. Jedną z pierwszych nowelizacji ustawy o adwokatach z 1888 r. została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe 16 grudnia 1889 r. i zatwierdzona przez księcia Ferdynanda I Koburga dzień później. Zgodnie z nią obniżono kryteria dostępu do zawodu adwokata – skrócono okres obowiązkowej praktyki przed sądami pokoju dla pomocników adwokatów z trzech do dwóch lat⁵⁴. Kolejna nowelizacja, uchwalona przez bułgarskiego prawodawcę 13 grudnia 1891 r., poszła w tym samym kierunku. Stanowiła bowiem, że popełnienie przestępstwa, które nie zostało uznane za niegodziwe, nie mogło pozbawić prawa do wykonywania czynności adwokackich⁵⁵.

Pod koniec XIX wieku władze rządowe w osobie ministra sprawiedliwości Georgija Zgurewa powróciły do sprawy wykształcenia prawniczego osób praktykujących jako adwokaci oraz warunków stawianych przez komisje egzaminacyjne. *Ratio legis* nowej regulacji przewidywała podwyższenie stawianych przed kandydatami wymogów. W myśl ustawy z 10 grudnia 1897 r., uchylającej część przepisów ustawy o adwokatach z 1888 r., postanowiono, iż adwokatami mogły być wyłącznie osoby, które ukończyły wyższe studia prawnicze w uczelni krajowej lub na zagranicznym uniwersytecie oraz przystąpiły do egzaminu państwowego⁵⁶. Warunek posiadania przez osobę aspirującą do wykonywania tego zawodu dyplomu wyższej uczelni prawniczej przewidziała także nowelizacja ustawy o organizacji sądów z 1883 r., którą Zgromadzenie Narodowe uchwaliło 30 listopada 1898 r.⁵⁷

⁵³ Katja Mitowa-Ganewa, *Istorija na Velikotyrnrowskata advokatura (1878–1944)*, t. 1 (Wisszija Advokatski Sywet, 2015), 18.

⁵⁴ „Priedloženie za izmenenie czł. 5, al. G i czł. 6 ot Zakona za advokatite, 16 XII 1889”, w: Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 71; Dobczew, *The Sofia Bar Association*, 17.

⁵⁵ „Reszenie za tylkuwane na czł. 7, al. G ot Zakona za advokatite, 13 XII 1891”, w: Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 73.

⁵⁶ Nowelizację tę należy ująć w szerszym kontekście – rozwoju systemu nauczania prawa na poziomie wyższym w Bułgarii. 1 października 1888 r. rozpoczęły bowiem działalność Wyższe Kursy Pedagogiczne Sofii. Od 1892 r. w ich strukturze kształcono prawników. Status Uniwersytetu uczelnia uzyskała w 1904 r. Wtedy też na jej patrona został wybrany św. Klemens Ochrydzki. Zob. „Zakon za izmenenie, otmenenie i podylnienie na czł. czł. 4, 5, 6, 42–46 i 48 ot zakona za advokatite, 10 XII 1897”, w: Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 74–75; Ivan Ilczew, „The early years (1888–1912)”, w: *Sofia University St. Kliment Ohridski. The first 130 years*, red. Valery Kolev, Evgenia Kalinowa, Iskra Baeva i Tzveta Todorova (S. Kliment Ohridski University Press, 2018), 35; Ivelina Maszewa, „Legal and judicial reforms in an imperial and post-imperial setting: commercial law in (Ottoman) Bulgaria 1840–1890s”, w: *Commercial law in Sutherland Europe. Legislation and jurisdiction from tanzimat Times until eve of Great War*, red. Martin Löhnig i Ivelina Maszewa (Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2022), 84.

⁵⁷ „Zakon za ustrojstwoto na sydilisztata, 30 XI 1898”, w: Dobczew, *Bylgarskata advokatura. Normatiwni*, 79; Dobczew, *The Sofia Bar Association*, 17.

Na początku XX wieku z inicjatywy ministra sprawiedliwości Aleksandra Rade-wa, absolwenta i doktora Wydziału Prawa Uniwersytetu w Atenach i dotychczasowego sędziego⁵⁸, w Księstwie Bułgarskim zaczął obowiązywać zakaz prowadzenia kancelarii przez adwokatów, którzy nie uiszcili opłaty państwowej przewidzianej w przepisach ustawy o adwokatach z 1888 r.⁵⁹

Natomiast ostatnie modyfikacje tego aktu prawnego, przed wybuchem I wojny światowej, zostały dokonane 1 lipca 1914 r. Uchwalono wówczas regulacje, które liberalizowały dotychczasowe ograniczenia w dostępie do zawodu dla adwokatów, którzy znali język bułgarski, ale jako poddani tureccy ukończyli studia prawnicze w Turcji przed rozpoczęciem I wojny bałkańskiej (1912–1913). Możliwość wstąpienia w szeregi adwokatury zarezerwowano wówczas także dla prawników zajmujących dotychczas stanowiska sędziowskie lub pełniących służbę w Egzarchacie Bułgarii – autonomicznej strukturze kościelnej prawosławnych Bułgarów, działającej od 1870 r. w Imperium Osmańskim lub w jednej z podległych mu instytucji na terytorium europejskiej Turcji⁶⁰.

Zakończenie

Ustrój palestry, ustalony na podstawie ustawy o adwokatach z 1888 r.⁶¹, mimo że był, jak się wydaje, próbą kompromisowego rozwiązania problemu małej liczby profesjonalnych obrońców i pełnomocników sądowych, budził wiele zastrzeżeń przez kolejne dekady. Obawiano się, po pierwsze, niskich kwalifikacji zawodowych adwokatów nieposiadających wyższego wykształcenia prawniczego, których liczba do 1914 r. utrzymywała się na znacznym poziomie; po drugie, lapidarnego charakteru uregulowań dotyczących odpowiedzialności dyscyplinarnej zarówno adwokatów, jak i pomocników adwokatów, co mogło prowadzić do pewnych nadużyć⁶².

Podobnie niesatysfakcjonujące dla środowiska adwokackiego okazały się rozwiązania, które zgodnie z rosyjskim wzorcem z 1864 r. nie przewidywały w pełni

⁵⁸ Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 102.

⁵⁹ Zakaz wynikał z przepisów ustawy, którą Zgromadzenie Narodowe uchwaliło 26 sierpnia 1901 r. Zob. „Zakon za dopylnenie Zakona za adwokatite ot 1888 god, 26 VIII 1901”, w: Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 103.

⁶⁰ „Zakon za dopylnenie Zakona za adwokatite, 1 VII 1914”, w: Dobczew, *Byłgarskata adwokatura. Normatiwni*, 117.

⁶¹ Ustawa o adwokatach z 1888 r. obowiązywała przez 37 lat. 19 czerwca 1925 r. Zgromadzenie Narodowe w Carstwie Bułgarskim uchwaliło nową ustawę o adwokatach, a car Borys III zatwierdził ją ukazem wydanym 1 lipca 1925 r. Ustrój palestry w Bułgarii po 1925 r. opierał się na zasadach rozbudowanego samorządu zawodowego. Zob. Zakon na adwokatite, 19 VI 1925, Dyrżawen Westnik 1925, nr 78, 1; „Zakon na adwokatite, 19 VI 1925”, w: *Sbornik na dejstwujuštite sydebnj zakoni w Carstwoto (1878–1936)*, cz. 1 (Dyrżawnaja Pieczatnica, 1936), 153; Goczew, *Istorija na plodiwskata*, 86.

⁶² Tokuszew, *Istorija na nowobyłgarskata*, 147.

samorządowego naczelnego organu adwokatury, który mógłby wykonywać uprawnienia nadzorcze w stosunku do uchwał podejmowanych przez organy adwokackie w poszczególnych izbach⁶³. Ponadto brak zastosowania funkcjonalnych i samorządnych rozwiązań ustrojowych, w tym powoływania rad adwokackich na zasadzie obligatoryjności, był spowodowany czynnikami natury politycznej, które zdecydowały o tym, że do systemu wymiaru sprawiedliwości Księstwa Bułgarskiego przyłożono rosyjskie szablony, ale z wyłączeniem zasady pełnej niezależności adwokatury.

Abstrahując jednak od wad, jakie tkwiły w strukturze adwokatury, kształtującej się od 1878 r. w Bułgarii, należy podkreślić, że w tym czasie zostały zapoczątkowane zmiany, których skutkiem było rosnące przekonanie o potrzebie dalszej profesjonalizacji działalności organów reprezentujących – zgodnie z koncepcją samorządu zawodowego – interesy tego środowiska. Jednocześnie taki kierunek działania wyznaczyło sobie pierwsze pokolenie bułgarskich prawników. Do jego grona można było zaliczyć, oprócz wymienionych wyżej, następujących członków palestry: Wasyla Radosławowa, Sawę Iwanczewa, Iwana Płakunowa oraz Gawriła Orszakowa. To ich dokonania – po zakończeniu I wojny światowej – zainspirowały twórców ustawy o adwokatach z 1925 r. do zrealizowania idei utworzenia niezależnego od władz rządowych samorządu adwokackiego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Dyrżawen Archiw – Sofija: F. 1388K, inv. no 1, unit. no 3. *Sofijski adwokatski sywet. Otczeti i posta nija wyw wryzka s dejnostta na II-ro obiknoweno obszto sybranie na 13 mart 1899 god: 7 III 1899 – 27 XI 1899 god.*

Źródła drukowane

Borucki, Aleksander. *Aleksander, książę bułgarski, bohater i obrońca wolności: dokładna historia jego życia i działalności, z dodatkiem wiernego obrazu Bułgarii i Bułgarów*. Nakładem Edwarda Feitzingera, [1888].

Hof- und Staats-Handbuch des Grossherzogtums Hessen. 1879. Staatsverlag, 1835.

Koch, Adolf. *Fürst Alexander von Bulgarien: Mittheilungen aus seinem Leben und seiner Regierung nach persönlichen Erinnerungen*. Bergsträsser, 1887.

Konstytucja Kniażstwa Bułgarskiego. Konstytucja na Bułgarskoto Kniażestwa. Dyrżawnaja Pieczatnica, 1879.

⁶³ Status prawny Wyższej Rady Adwokackiej został uregulowany w okresie Carstwa Bułgarskiego na mocy ustawy o adwokatach z 1925 r.: „Zakon na adwokatite, 19 VI 1925”, w: *Sbornik na dejstwujustite*, 175–177 (art. 98–106); Petko Dobczew, *Supreme Bar Council 1925–2010* (Sibi, 2012), 21.

- „Oblasten zakon za advokatite ot 28 Fewruar 1883 godina”. W: *Oblasten sbornik ot zakoni w Istoczna Rumelija*. T. 3. Izdawa Kanceljarija-ta na General-Gubernator-t, 1883.
- Organiczeskij ustaw na Iztoczna Rumelija. Dyrżawnaja Pieczatnica, 1879.
- „Priłożenie 1. Dokład ot ministyra prawosydieto d-r Konstantin Stoilow do knjaz Ferdinand I s mołba za razreszenie Zakonoproektyt za advokatite da byde wnesen w Narodnoto sybranie, Sofija, 9 noembri 1888 g.”. W: *Zakon za advokatite ot 22 noembri 1888 g.*, red. Iwa Burilkowa. *Wisszizj Adwokatski Sywet*, 2008.
- Wremieni prawała za ustrojstwoto na sydebnata czast w Byłgarija. Dyrżawnaja Pieczatnica, 1878.
- „Zakon na advokatite, 19 VI 1925”. W: *Sbornik na dejstwujusztite sydebni zakoni w Carstwoto (1878–1936)*. Cz. 1. Dyrżawnaja Pieczatnica, 1936.
- „Zakon za advokatite, 16 XII 1888”. W: *Sbornik na dejstwujusztite sydebni zakoni w Carstwoto (1878–1918)*. Dyrżawnaja Pieczatnica, 1918.

Źródła prawne

- Prawilnik na Sofijskija advokatski sywet, 10 II 1899. Dyrżawen Westnik 1899, nr 47.
- Zakon na advokatite, 19 VI 1925. Dyrżawen Westnik 1925, nr 78.
- Zakon za advokatite, 16 XII 1888. Dyrżawen Westnik 1888, nr 140.
- Zakon za ustrojstwoto na sydiliszta, 5 II 1883. Dyrżawen Westnik 1883, nr 16.

Opracowania

- „125 godini Sofijska advokatska kolegija”, *Adwokatski Pregled* 12 (2022): 3.
- Abramowa, Anna. „150 godini ot rożdeneto na advokat Nedko Kableszkow”. *Adwokatski Pregled* 9 (2017): 3–13.
- Ajrapietow, Oleg. „Russko-tureckaja wojna 1877–1878 godow”. W: *Istorija wniesznej polityki Rossijskoj impierii 1801–1914*, red. Oleg Ajrapietow. T. 3. Kuczkowo Pole, 2018.
- Andreew, Michaił. *Istorija na byłgarskata burżoazna dyrżawa i prawo (ot oswobożdenieto ot osmansko igo – 1878 g. – do welikata oktombrijska socialisticzeska rewolucija)*. Nauka i Iskustwo, 1980.
- Beauvois, Daniel. *Trójkt ukrainski. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*. Wydawnictwo UMCS, 2016.
- Bojanow, Stanislaw. „Wriemiennoje rossijskoje prawlenie w Bołgarii w 1877–1878 gg.: stanije bołgarskoj administracji”. *Wiestnik Brjanskogo gosudarstwiennogo uniwersitieta* 3, (2022): 31–44. <https://doi.org/10.22281/2413-9912-2020-04-03-31-44>.
- Chwalba, Andrzej. *Polacy w służbie Moskali*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- Corti, Egon. *Alexander von Battenberg*. Cassel and Company, 1954.
- Dobczew, Petko. *Byłgarskata advokatura 1878–2000*. Sibi, 2003.
- Dobczew, Petko. *Byłgarskata advokatura. Normatiwni aktowe 1878–2000. Normatiwna uredba 1878–2000*. Sibi, 2004.
- Dobczew, Petko. *Supreme Bar Council 1925–2010*. Sibi, 2012.
- Dobczew, Petko. *The Sofia Bar Association 1878–2005*. Sibi, 2005.

- Faszczka, Dariusz. „Activities of the Russian provisional administration during the occupation of northern Bulgaria in 1877–1879”. *Przegląd Nauk Historycznych* 2 (2023): 133–162. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.02.05>.
- Faszczka, Dariusz. „Podpora tronu? Kwestia lojalności armii bułgarskiej podczas kryzysu państwa 1885–1886”. *Studia Historica Gedenenisa* 12 (2021): 284–305. <https://doi.org/10.4467/23916001HG.21.037.15097>.
- Faszczka, Dariusz. *Wojna serbsko-bułgarska 1885 roku. Studium polityczno-wojskowe*. Wydawnictwo Napoleon V, 2018.
- Gąsiorowska, Patrycja. „Echa represji wobec klasztorów w Królestwie Polskim na łamach krakowskiego *Czasu* po upadku powstania styczniowego”. *Roczniki Teologiczne* 68, z. 4 (2021): 87–112. <https://doi.org/10.18290/rt21684-3>.
- Goczew, Janko. *Istorija na płodiwskata advokatura*. Wisszija Adwokatski Sywet, 2017.
- Ilczew, Ivan. „The early years (1888–1912)”. W: *Sofia University St. Kliment Ohridski. The first 130 years*, red. Valery Kolev, Evgenia Kalinowa, Iskra Baeva i Tzveta Todorova. S. Kliment Ohridski University Press, 2018.
- Joczew, Ewgeni. „175 godini ot roždenieto na Dymityr Grekow”. *Adwokatski Pregled* 12 (2022): 16–38.
- Joczew, Ewgeni. „Adwokaturata w Bułgarija w naczałoto na XX wek”. *Adwokatski Pregled* 9 (2020): 6–22.
- Joczew, Ewgeni. „D-r Konstantin Stoilow Konstantinow”. W: *Adwokatite – ministyr-predsdateli na Bułgarija (1879–1944)*, red. Ewgeni Joczew. Centr za Obuczenie na advokati Krystju Conczew, 2023.
- Jurkowski, Roman. „Udział polskich ziemian z Mińszczyzny w pracach Rady nadzwyczajnej do spraw związanych z potrzebami gospodarki rolnej w Rosji w latach 1902–1903”. *Przegląd Wschodnioeuropejski* 1 (2021): 43–62, <https://doi.org/10.31648/pw.6460>.
- Karp, Janusz, i Marian Grzybowski. *System konstytucyjny Bułgarii*. Wydawnictwo Sejmowe, 2002.
- Korobowicz, Artur. *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*. Wydawnictwo UMCS, 1995.
- Legieć, Jacek, i Krzysztof Latawiec. *Prawobrzeżna Ukraina. Czasy Annienkowa i Bezaka (1864–1868)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2018.
- Liaszenko, Leonid. *Aleksandr II, ili istorija triech odinoczestw*. Moloda Gwardija, 2002.
- Łuczynina, Natalia. „K 140-letiju Tyrnowskoj konstitucii w Bułgarii”. *Wiestnik Twerskago gosudarstwiennogo uniwersiteta* 2 (2019): 138–142.
- Maszewa, Ivelina. „Legal and judicial reforms in an imperial and post-imperial setting: commercial law in (Ottoman) Bulgaria 1840–1890s”. W: *Commercial law in Southeastern Europe. Legislation and jurisdiction from tanzimat Times until eve of Great War*, red. Martin Löhnig i Ivelina Maszewa. Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2022.
- Mateew, Michaił. „Mirowajaja justicija w Bułgarii i w Rossii (istorikoprawowoje issledowanije)”. *Gosudarstwo i Prawo* 1 (2021): 111–120, <https://doi.org/10.31857/S102694520013233-7>.
- Michajłowa, Ekaterina. „Bułgarskijat konstitucionalizym”. W: *Prawo i polityka: konstituirane na demokracijata w Centralna i Iztoczna Ewropa*, red. Antonij Gylybow. Wydawnictwo Nowobułgarskiego Uniwersytetu, 2011.

- Mirkowa, Anna. *Muslim land, Christian labor. Transforming Ottoman Imperial subjects into Bulgarian national citizens 1878–1939*. Central University Press, 2017.
- Mitowa-Ganewa, Katja. *Istorija na Wielikotywnowska adwokatura (1878–1944)*. T. 1. Wisszj Adwokatski Sywet, 2015.
- Palangurski, Miłko. *Adwokati, uprawnienie, polityka (1879–2016)*. *Adwokati: dyrżawni gławi, regenti, pedsedateli na parlamenta, ministyr-pedsedateli, ministra, konstitucionni sydii, pedsedateli na wyrchowni sydiliszta, gławni prokurori, ombudsmani na republikata*. Fabier, 2016.
- Popek, Krzysztof. „Ferdynand I Koburg w oczach prześmiewców. Uwagi na temat bułgarskiej satyry politycznej przelomu XIX i XX wieku”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 2 (2015): 5–29. <https://doi.org/10.12775/SDR.2015.2.01>.
- Popek, Krzysztof. *Turecka opończa, belgijska peleryna. Obraz państwa bułgarskiego w twórczości satyrycznej przelomu XIX i XX wieku*. Historia Iagellonica, 2016.
- Rusin, Bartłomiej. „Prace Konstantina Stoilowa w Zgromadzeniu Ustawodawczym Księstwa Bułgarii (10 lutego–16 kwietnia 1879 roku)”. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ* 4 (2018): 103–127. <https://doi.org/10.26361/ZNTDSP.09.2018.23.0>.
- Shaw, Stanford J.. *Studies in Ottoman and Turkish History. Life with the Ottomans*. Michigan University Press, 2011.
- Smykalin, Aleksandr. *Istorija sudiebnoj sistemy Rossii*. Zakon i Prawo, 2010.
- Szpoper, Dariusz. „Rosja po wojnie krymskiej w pierwszej dekadzie rządów Aleksandra II (do 1866 roku)”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 71, z. 1 (2019): 11–39. <https://doi.org/10.14746/cph.2019.1.1>.
- Tarkowski, Mikołaj. *Adwokatura wileńska 1918–1939. Studium historyczno-prawne*. Arche, 2014.
- Thaden, Edward. *Russia's Western borderlands, 1710–1879*. Princeton University Press, 1984.
- Tokuszew, Dymityr. *Istorija na nowobułgarskata dyrżawa i prawo 1878–1944 g*. Sibi, 2008.
- Tomaszewski, Jerzy. „Tradycja a polityka wewnętrzna Bułgarii (XIX–XX w.)”. *Przegląd Historyczny* 2 (1993): 185–197.
- Turmurikow, Georgi. *Istorija na Jambolskata adwokatura 1878–2018*. Abagar, 2018.
- Wasilewski, Tadeusz. *Historia Bułgarii*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988.
- Wiech, Stanisław. *Iosif Hurko (1828–1901). Studium przypadku imperiologii stosowanej*. Instytut Historii PAN, 2024.